

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/83104,Arctowski-Henryk.html>
2022-05-25, 00:09

Arctowski Henryk

Arctowski Henryk (15 VII 1871, Warszawa – 21 II 1958, Waszyngton), geofizyk, geograf, polarnik. Syn Karola Artzta, kupca, i Berty z domu Perl. Początkowo używał nazwiska ojca, ale w czasie pobytu w Belgii oficjalnie zmienił je na Arctowski i nim podpisywał wszystkie swe publikacje.

Do szkół średnich uczęszczał początkowo w Inowrocławiu (1881–84), później w Liège (1884–88). W 1888–89 w Liège studiował nauki matematyczno-fizyczne, następnie 1889–93 w Paryżu chemię i geologię (Collège de France, École de Mines), później na uczelniach w Londynie meteorologię i geologię. W 1895–96 pogłębiał swą wiedzę w ośrodkach naukowych Edynburga oraz Zurychu. Mimo to nie zakończył studiów doktoratem. W 1899–1911 pracował w obserwatorium Uccle w Belgii i w tym czasie uczestniczył m.in. w wyprawie badawczej na Antarktydę (1897–99). Następnie kierował działem przyrodniczym w Public Library w Nowym Jorku (1911–19). W 1921–39 na Uniw. Jana Kazimierza we Lwowie kierował Katedrą Geofizyki i Meteorologii. Wybuch II wojny światowej zastał A. w USA, gdzie pozostał i podjął pracę w Smithsonian Institution w Waszyngtonie (1940–50).

Zidentyfikowana do 1960 bibliografia prac naukowych A. liczy 261 pozycji z lat 1894–1944, jednak zapewne należałoby zwiększyć ją o kilkadziesiąt publikacji. Osobną sprawą są opracowania rękopiśmienne, z których napisany w 1919 na konferencję pokojową w Wersalu *Raport on Poland* miał liczyć 2500 stron. Z uwagi na dominującą w jego badaniach problematykę klimatologiczną A. uważa się za geofizyka (klimatologa), choć z powodzeniem uprawiał geologię i mineralogię (był kolekcjonerem), chemię nieorganiczną, oceanografię, tektonikę globalną. Swe prace drukował przeważnie w renomowanych czasopiśmie zagranicznych, głównie niemieckich, francuskich, angielskich

i rosyjskich. Już jednak od 1897 wysyłał artykuły także do prasy polskiej (m.in. *Antarktyka, W kwestii „Przewodnika bibliograficznego”*). Najwięcej prac w języku polskim powstało w okresie międzywojennym, gdy prowadził z pracownikami i współpracownikami Uniw. Jana Kazimierza badania nad klimatem oraz fizyką górotworu w otworach wiertniczych w Karpatach (stopień geotermiczny, właściwości fizyko-chemiczne ropy naftowej itp).

A. badał Antarktykę i Arktykę. Kierował programem naukowym wyprawy Belgijskiego Tow. Geograficznego kpt. Adreina de Gerlache'a na statku „Belgica” (z zimowaniem w lodach Morza Belingshausena na przeł. 1897 i 1898). Program badań meteorologicznych prowadził przy pomocy A. Dobrowolskiego. Sam zajmował się głównie zjawiskami optycznymi oraz badaniami związku łączności górotworu Ziemi Grahama z górami Ameryki Południowej, a ponadto sprawami Antarktydy jako kontynentu (z uwagi na istnienie szelfu opowiedział się za tym). Po powrocie z wyprawy opracowywał wyniki spostrzeżeń członków wyprawy, które sukcesywnie ukazywały się w dziele *Rapport scientifiques. Expédition antarctique belge. Résultats du voyage du S.J. Belgica (1902-08)*, z których pierwszy tom zawierał obserwacje meteorologiczne, zjawiska optyczne w atmosferze, dwa dalsze – z autorskim udziałem A. – problematykę oceanograficzną oraz termikę, sprawy wieku lodolodu (1908). W 1910 brał udział na wyprawie na Spitzbergen i Lofoty, dokumentowane publikacjami, w których wykazał potrzebę kompleksowych badań klimatu, głównie na biegunach i w okolicy równika. Niektóre spostrzeżenia z wyprawy antarktycznej drukował w latach późniejszych. W drugiej dekadzie XX w. ogłosił publikacje o różnych elementach klimatu Ameryki Północnej (m.in. wydrukowaną w Warszawie w 1910 pracę *La dynamique des anomalies climatiques Contribution à l'étude des changements de la répartition de la pression atmosphérique aux Etats-Unies*).

W czasie studiów w Paryżu kontaktował się z tamtejszą Polonią (m.in. M. Skłodowską-Curie). Pod koniec I wojny światowej był zdecydowany na powrót do kraju. Wybrał pracę w uniwersytecie we Lwowie, którego doktorem honoris causa

został 1912. W badaniach A. nadal dominowały zagadnienia klimatologiczne. Uważał, że powinien rozwijać także badania związane z rozwojem przemysłu. Z tego zakresu ogłosił m.in. jako jedno z pierwszych prac: *Temperature gradient in Petroleum wells of the Carpathians* (1918), *Sole potasowe w Polsce* (1921, rzecz ukazała się jako numer pierwszy czasopisma kierowanej przez A. katedry). Wiele uwagi poświęcił badaniu stopnia geotermicznego w szybach wiertniczych. W zespole A. zbadano kilkanaście otworów do eksploatacji ropy, wykazując, że lżejsze gatunki są bardziej ruchliwe w górotworze, a temperatura głębiej sprzyja ich zagęszczeniu. Wnioski te miały ważne znaczenie zarówno przy eksploatacji, jak i rafinacji. W ostatnim okresie pracy (po 1939) badał głównie aktywność Słońca.

A. interesował się organizacją nauki, zwłaszcza wyprawami badawczymi. Propagował na Zachodzie – podobnie jak A. Dobrowolski – polskie piśmiennictwo przyrodnicze. Ogłosił m.in. *A Bibliography of Scientific Papers on Climatic Variations* (1938). Na Uniw. Jana Kazimierza stworzył szkołę geofizyczną, z której wyszli tej miary badacze co A. Kosiba, H. Orkisz, E. Stenz. Kolekcja mineralogiczna A. stanowi dziś część składową ekspozycji w Muzeum Ziemi PAN w Warszawie.

Pamięć o A. została utrwalona m.in. w nazwach geograficznych w krajach polarnych. Imię A. nosi polska stacja badawcza na Wyspie św. Jerzego (Antarktyka).

Fleszarowa; Łoza; Słabczyńscy; Śródka.

„Acta Geophysica Polonica” 1960 (tu m.in. biografia i bibliografia oprac. przez A. Kosibę i in.).

Zbigniew Wójcik